

Oppgave 1

Hva er en krise? Beskriv 't Hart & Boin og Gundel sine krisetypologier.

En krise har ikke kun én enkelt definisjon eller én enkelt måte å forstå begrepet på. Sårbarhetsutvalget definerer krise relativt bredt som «*en hendelse som har et potensial til å true viktige verdier og svekke en virksomhets evne til å utføre sine samfunnsfunksjoner*» (NOU 2000:24 sitert i Engen, et al., 2021). I denne definisjonen vektlegges trusselen og samfunnets funksjoner. En annen mye brukt definisjon på krise kommer fra Rosenthal et al. (1989), som definerer en krise som «*en alvorlig trussel mot strukturer, verdier og normer i et sosialt system som under tidspress gjør det nødvendig å foreta kritisk beslutninger*» (Sitert i Engen, et al., 2021, s. 301). Definisjonen til Rosenthal et al. fokuserer som NOU på trusselen, men også tidspress, usikkerhet og beslutningstaking.

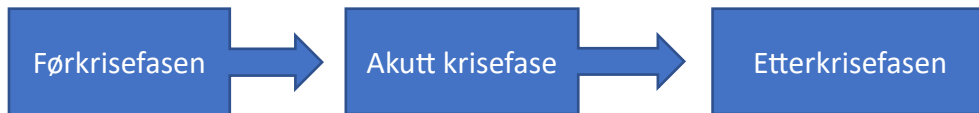
Felles for alle kriser er at det oppstår en ekstraordinær situasjon, som avviker fra normaltstanden (Engen, et al., 2021). Selv om definisjonene har sin hovedtyngde på noe ulike aspekter, er det likevel noen sentrale karakteristikk i alle kriser. Dette er blant annet stress, fare for liv og helse, andre verdier som står på spill, tidspress og usikkerhet (B.I. Kruke, personlig kommunikasjon, 12.april.2023). Mange opplever krisen som at den rammer overraskende, men samtidig er det mange tilfeller av kriser som viser at dette ikke alltid stemmer. Krigen i Darfur, Tsunamien og asylkrisen er eksempler på nettopp dette. Øyeblikket de rammer kan sies å være overraskende, men ikke at det til slutt ville skje.

Det gjensidige forholdet mellom en krise og krisehåndteringen, understreker viktigheten av å forstå krisens karakteristikk fordi det vil være rettleidende for hvordan den håndteres. Skillet mellom ulykker, kriser og katastrofer sier også noe om omfang, hvilke ressurser som kreves, samt mobilisering. Men uavhengig av om det er en ulykke, krise eller katastrofe, peker alle på en uønsket hendelse, som ikke kan løses gjennom ordinær organisering. Samtidig har den raske utviklingen i verden og nye typer komplekse trusler og villedte, uønskede hendelser, gjort at kategoriseringen mellom ulykke, krise og katastrofe kanskje ikke alltid er like enkel å ta i bruk for å avgjøre hvordan en uønsket hendelse skal håndteres. Det er derfor høyst nødvendig å se på aktiviteter i de ulike fasene av de uønskede hendelsene (Engen, et al., 2021). Videre er det også viktig å poengtere at ikke alle hendelser som oppstår faktisk er uønskede. Kriser i seg selv er en mulighet for posisjonering i organiseringen (B.I. Kruke, personlig kommunikasjon, 12.april.2023). For en videre forståelse av kriser og selve håndteringen er det også relevant å se til Schneider (1995) sin forståelse av byråkratiske normer og situasjonsbaserte normer, og det eventuelle gapet mellom disse. Normene legger føringer for sentralisert eller desentralisert styring i krisesituasjoner, men en redegjørelse for dette tilhører en annen oppgave (Engen, et al., 2021).

Som Thomas & Thomas (1928:572) definerte en krise «*If men define a situation as a crisis, it will be a crisis in its consequences*», vil kriser uavhengig av definisjon være en subjektiv oppfattelse, fordi vi mennesker er styrt av vår egen forforståelse og erfaringer. Dette vil igjen kunne påvirke måten vi håndterer krisen på. Som tidligere ansatt i en blålysetat har jeg mer trening i å stå i kriser enn andre, samt at det har vært en del av min arbeidshverdag, noe som gjør at jeg kanskje vil håndtere en krise annerledes enn andre. Som «sivil» derimot, vil det å oppleve en krise kunne være helt nytt og ukjent, og opplevelsen og responsen vil kunne utledes av nettopp dette, og likeledes vil utfall og konsekvenser kunne påvirkes av dette.

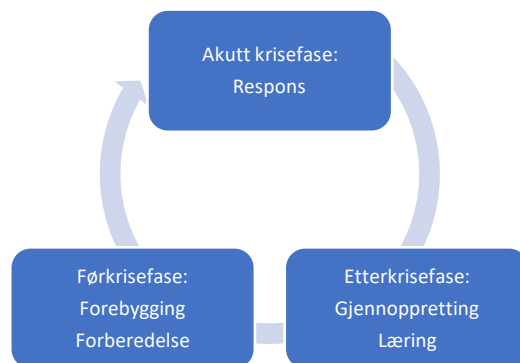
Kriser har av mange gjennom tidene blitt sett på som uventede og uforståelige, og forbundet med den akutte fasen der det handler om håndtering av unntak, avgrenset i tid og rom. Det er i

denne fasen det kan sies at «the shit hits the fan», og man må håndtere det akutte som oppstår, der energien får sitt utløp og krisen manifesterer seg (Engen, et al., 2021). I denne sammenheng kan krisens faser presenteres som en lineær prosess fra førkrisefasen, til akutt krisefase og til slutt etterkrisefasen, som vist i Figur 1. I en lineær prosess har krisen en klart definert start og slutt (Engen, et al., 2021, s. 304).

(Figur 1. Krisefaser som en lineær prosess. Figur tilpasset fra Figur 10.1 i Engen, et al., 2021, s. 304).

Flere forskere har derimot ment at en slik faseinndeling blir for simpel, og at en krise i virkeligheten ikke har en tydelig start og slutt. De ulike fasene burde dermed sees mer i sammenheng, som en sirkulær prosess. «Det utvidede krisebegrepet» poengterer nettopp dette, og at en krise heller kan forstås som et fenomen som startet lenge før den akutte fasen, der krisen er en del av et større bilde. Flere forskere har delt inn kriser i de ulike fasene, men felles for de fleste er Kruke(2012) sine tre krisefaser, som vist i Figur 2. Gjennom de tre fasene kan vi se at krisehåndtering er mye mer enn bare krisehåndteringen, og at prosessene som er tilknyttet den akutte krisefasen er viktig for hvordan man håndterer en krise. Som en sirkulær prosess beveger man seg fra en etterkrisefase inn i en ny førkrisefase, i påvente av den neste krisen (Engen, et al., 2021, s. 305).

(Figur 2. Krisefaser som en sirkulær prosess. Figur tilpasset fra Figur 10.2 i (Engen, et al., 2021, s. 305)

Krisen er altså ikke en enkeltstående hendelse, men noe som har oppstått og bygd seg opp over tid, som også kan ha innvirkninger lenge etter at den akutte fasen er over (Engen, et al., 2021, s. 319). Det utvidede krisebegrepet ser altså den akutte fasen i sammenheng med førkrisefase og etterkrisefasen i forrige krise. Vi må både se på hva som skjer før krisen, men også hva som skjer etter krisen, der forklaringen kan finnes lenge før den akutte fasen. Turner(1987) pekte på sårbarhetene i førkrisefasen, gjennom menneskelige feil og svikt i prosedyrer som kan føre til akkumulering av latente feil. Dette understreker viktigheten av også å identifisere mulige trusler og potensielle risikoer i nettopp førkrisefasen. Man jobber hele veien mot å ikke havne tilbake i status-quo, og man må benytte før- og etterkrisefasen til å skape et mer robust samfunn, med større kapasitet. Man må håndtere krisene når de oppstår, men like viktig er det å gå tilbake til selve årsaken til at krisen først oppstod, og håndtere dette problemet, for å forebygge en ny lignende krise (Engen, et al., 2021; B.I.Kruke, personlig kommunikasjon). Samtidig kan samfunnet kan være i flere krisefaser samtidig, og allerede i

førkrisefasen foregår det sirkulære prosesser. Et eksempel på dette er Covid-19, som er i alle krisefasene samtidig, der mange mennesker fortsatt dør og krisen absolutt ikke er over. Men ettersom tiden går og man lærer av krisen, vil man kunne bygge en mer robust motstandskraft og håndtering. Samtidig er det alltid slik at den neste krisen ikke har skjedd enda, og en ny krise derfor rammer oss utforbredt. Med en hendelsesorientert tilnærming bygger man robuste tiltak i etterkant av en krise, slik som for eksempel 22.juli, slik at en lignende hendelse ikke skjer igjen. Men en slik tilnærming kan lede fokuset vekk fra den risikobasert tilnærmingen legger mer vekt på truslene man har foran seg. På den måten kan man likevel bli overrasket når en ny krise inntreffer, fordi man ikke klarte å se at en slik hendelse ville oppstå (Engen, et al., 2021; B.I. Kruke, personlig kommunikasjon, 12.april.2023).

Det finnes mange ulike former for kriser, som enten er menneskeskapte eller skapt av naturen. O'kefee(1976) argumenterte for at alle kriser og katastrofer er menneskeskapte, men at de kan deles inn i ondsinnede og utilsiktede handlinger. Han diskuterte tematikken med at underutviklede land har blitt mer sårbare for naturkatastrofer, og at det ikke er naturkatastrofene i seg selv men heller sosiale prosesser som skaper sårbarhet. Utilsiktede handlinger er blant annet naturkatastrofer, forurensning, teknologiske kriser, sosiale kriser og politiske kriser. Ondsinnde handlinger er derimot hendelser som rammer fordi noen har en intensjon om det. Dette kan være handlinger som miljøkriminalitet, mafiavirksomhet, terrorhandling, dataangrep og krig. Ved å se på denne grove inndelingen ser man også hvor vanskelig det kan være å drive godt forebyggende arbeid mot et så bredt spekter av hendelser (Engen, et al., 2021, ss. 312-313).

For å forstå kriser og hvordan de skal håndteres kan derfor krisetypologier bidra til å klassifisere kriser i kategorier, som samtidig ekskluderer andre kategorier (Gundel, 2005, gjengitt i Engen, et al., 2021). En måte å klassifisere kriser på er gjennom årsaksforklaring. Rosenthal et al. (1989) forklarer kriser som «un-ness», altså at kriser kan oppstå overraskende, uforutsett, som enestående fenomener og som uhåndterlige. En slik beskrivelse gir lite rom for å gjøre noe med utviklingen av krisen gjennom forebygging og beredskapshendelser. Det gir få muligheter til å påvirke den innledende krisehåndtering eller selve utviklingsløpet. Slike tilnærminger til kriser ligner på religiøse forklaringer, altså det som kan regnes som «acts of God». En annen årsaksforklaring er Dekker(2006) sin «bad apple»-teori, såkalt menneskelig svikt. Dette er en mye brukt forklaring på ulykker i høyrisikosystemer, fordi mennesker er upålitelige og har en uberegnelig oppførsel. Men med kompleksiteten vi ser i samfunnet i dag, er det ofte veldig mange ulike faktorer som til sammen bidrar til at kriser utvikler seg. Fokuset har dermed beveget seg noe vekk fra menneskelig svikt over til samfunnsskapte kriser (Engen, et al., 2021, ss. 314-315). I dag ser vi at kriser og katastrofer er kontinuerlige utviklingsprosesser, som utfolder seg over tid heller enn som enkelthendelser. Et eksempel på dette er nedbygging av psykiatrien og hendelsen på Kongsberg, der man kan stille spørsmål ved om gjerningspersonen fikk ivaretatt sine interesser i forkant av hendelsen (B. I. Kruke, privat kommunikasjon, 11.januar.2023).

Særlig to krisetypologier er relevante å utdype i denne sammenheng, og den første er Gundel (2005) sin klassifisering av kriser etter deres forutsigbarhet og påvirkbarhet, som igjen er delt opp i fire typologier. De fire typologiene er *konvensjonelle kriser*, *uventede kriser*, *uløselige kriser* og *fundamentale kriser*.

En *konvensjonell krise* er forutsigbar, men lett å påvirke, som kjennetegnes av at den ofte kan spores tilbake til dårlige tekniske konstruksjoner og bruken av disse. Et eksempel på en slik type ulykke er Estonias forlis i Østersjøen i 1994. *Uventede kriser* er derimot vanskelig å forutsi, men kan lett påvirkes når de først oppstår. De kan ikke håndteres ut fra erfaring alene

og er preget av vår mangel på kontroll (Engen, et al., 2021). *Uløselige kriser* er forutsigbare kriser, men som vanskelig å løse. Dette er kriser som klimakrisen og Three Mile Island, der risikoen for at krisen skal oppstå er kjent, men den er såpass kompleks at den vanskelig lar seg håndtere. Fundamentale kriser er både vanskelig å forutsi og vanskelig å håndtere. Eksempler på dette er effektene av klimakrisen, og konsekvensene av «krigen mot terror» etter 11. september. Kriser som dette er vanskelig å forstå, og kan innebære slemme problemer med uløselige utfordringer. Det stiller samfunnet overfor store vanskelige utfordringer, fordi det er vanskelig med erfaringsoverføring fordi det er så mange ulike problemsituasjoner (Engen, et al., 2021).

Hart og Boin (2001) skiller kriser etter deres utviklings- og termineringshastighet, som deles inn i fire typologier. Disse er *raskt brennende krise*, *lange skyggers krise*, *rensende krise* og *sent brennende krise*. Noen kriser utvikler seg raskt, med en tydelig fremtoning. Dette kan være kriser som jordskjelv og en tsunami. Kriser som utvikler seg sakte derimot, såkalte krypende kriser, er det vanskeligere å definere som en krise. De får ofte ikke det samme oppmerksomhetsnivået som en raskt utviklende krise, og har utviklingstrekk som gjør det vanskelig å avgjøre når det går fra å være en krypende krise til en faktisk krise. Hvor raskt en krise avsluttes vil også kunne variere, og her vil ofte operative og politiske aspekter spille inn ved forståelsen av hvor fort en krise faktisk avsluttet. I et operativt perspektiv vil en operativ, faglig vurdering avgjøre når krisen er over. Men i et politisk perspektiv vil det avhenge mer av om det er lurt å avblåse krisen på et visst tidspunkt (Engen, et al., 2021). En raskt brennende krise har både rask utviklingshastighet og termineringshastighet, som en husbrann eller plutselig bortfall av strøm på et sykehus. Rensende kriser utvikler seg langsomt, men avsluttes raskt, som for eksempel en revolusjon eller et opprør. Lange skyggers kriser utvikler seg raskt, men termineres sakte, som for eksempel Tsunamien i Thailand i 2004. Sent brennende kriser utvikler seg sakte, uten en klar begynnelse, og har gjerne en gradvis avslutning. Dette kan for eksempel være klimakrisen og komplekse humanitære kriser, som det tar lang tid å løse.

Disse krisetypologiene kan hjelpe oss til å forstå kriser bedre, men samtidig ser disse typologiene på kriser som allerede har «slått rot». På denne måten kan man skape en falsk trygghet om at en krise ut i fra typologiene vil være noe vi forstår, mens typologiene ikke tar inn over seg at kriser er uforutsigbare av natur, og at det i fremtiden kan dukke opp en svart svane, som er helt uforutsett og uventet. Samtidig kan kriser også passe inn i flere kategorier, slik som 11. september. Derfor må de som forholder seg til krisen være like dynamiske som krisen i seg selv, og ta inn over seg at man ikke alltid kan kategorisere og forstå krisen helt ut (B. I. Kruke, personlig kommunikasjon). Meningen er ikke å plassere hendelsene i en av boksene, men å komme opp med årsakssammenhenger og konsekvenser (B. I. Kruke, personlig kommunikasjon, 11.januar.2023). Det er verdt å nevne at en krise kan kategoriseres ulikt og samtidig innenfor flere kategorier, avhengig av hvilke «briller» man ser krisen gjennom.

Drøft følgende påstand med utgangspunkt i besvarelsen ovenfor: De klimaendringer vi ser er en forventet krypende klimakrise.

For å svare på dette spørsmålet ønsker jeg først å gjøre rede for hva en krypende krise er. En krypende krise kan defineres som «en trussel mot utbredt delte samfunnsverdier eller livskritiske systemer som utvikler seg over tid og rom, er varslet av innledende hendelser, underlagt varierende grad av politisk og/eller samfunnsmessig oppmerksomhet, og delvis eller utilstrekkelig adressert av myndighetene» (Boin, et al., 2020). Krypende kriser er ofte

menneskeskapte, og påvirker både menneskers liv, men også den naturen og det biomangfoldet vi er så avhengige av. Krypene kriser ofte best forklare komplekse kriser og humanitære kriser, som bruker lang tid på å befestes seg, men også klimakrisen og flyktningkrisen.

I motsetning til «vanlige» kriser som har tydeligere start og slutt, vil en krypende krise være vanskeligere å definere, beskrive og sette en tydelig ramme rundt. En krypende krise kan ofte ha ligget lenge i ro, og dermed bli oversett så lenge at de ikke defineres som kriser. Som en saktebrennende krise kan den fortsette å ulme lenge etter at vippepunktet er nådd, men kan også endre karakter i løpet av sin livssyklus og dermed slå gnister her som et farevarsel. Den manglende politiske oppmerksomheten gjør krisen vanskelig å håndtere, og det vil i tillegg være uenigheter om hvem som «eier den». Ofte vil det være slik at samfunnet mener noe er viktig, mens politikere mener noe annet. Dette gjør det utfordrende å organisere og sette inn en tidlig respons, noe som gjør at krisen kan få utvikle seg sakte men sikkert helt til et vendepunkt der krisen får mer oppmerksomhet. Selve vendepunktet, som ofte kommer for sent i krypende kriser, blir derfor veldig viktig, fordi det først da blir en politisk erkjennelse at man står overfor en krise og at det må handles. (Boin, et al., 2020). Ser man til Olson (2000) sine krisefaser ser man andre fase i krypende kriser handler om å gjenkjenne krisen, og i motsetning til innvirkningen den har som andre «vanlige» kriser. Når symptomene, og ikke årsaken til krisen håndteres, vil det kunne bidra til å svekke samfunnets tillit til viktige institusjoner, og ikke minst deres legitimitet (Boin, et al., 2020). Media retter også sjelden søkelyset mot krisen, og i den grad de gjør det og ser det som en krise fremstilles det ofte kun som et problem, og de stiller ikke de riktige oppfølgingsspørsmålene.. Krypene kriser handler derfor veldig mye om definisjonsmakt. Hvem og når skal noen si at dette er en reell krise (B.I. Kruke, personlig kommunikasjon, 18.januar 2023). Boin et al., (2020) mener det er på tide å komme med mer forskning på krypende kriser, og ser samfunnsproblemer i et kriseperspektiv, ved at sosiale og samfunnsmessige utfordringer faktisk kan representere krypende kriser. Som en understudert tematikk i kriselitteraturen, påvirker det også beslutningstaking. Dette gjør at vi må ta såkalte 60-porsentsbeslutninger, altså beslutninger på mangelfullt grunnlag fordi vi ikke har tilstrekkelig kunnskap om fenomenet men likevel er nødt til å fatte en beslutning (Boin, et al., 2020).

Det har og vil nok alltid være sprikende meninger om klimaendringer kan anes som en krise eller ikke, men med utgangspunkt i at klimaendringene er en krise vil jeg drøfte «de klimaendringer vi ser er en forventet krypende klimakrise». I følge (Engen, et al., 2021) kan klimaendringer som en klimakrise karakteriseres som en vedvarende eller sakte brennende krise. Klimaendringer kan defineres som økende endringer i målingene av klima over lang tid, og UNFCCC definerer klimaendringer som «endringer i klima som enten direkte eller indirekte kan tilskrives menneskelig aktivitet som endrer sammensetningen av den globale atmosfæren og som observeres i tillegg til naturlig klimavariabilitet over sammenlignbare tidsperioder". På bakgrunn av redegjørelsen for hva en krypende krise er, og at Boin et al. (2020) eksplisitt nevner klimakrisen som en krypende krise, så argumenterer jeg for at klimakrisen kan sies å være en krypende krise. B der. Som tidligere nevnt, kan klimakrisen ut i fra t'Hart og Boin sin krisetypologi plasseres under sent brennende kriser, samt kriser som har en langsom avslutning.

At klimaendringer er forventet, kan blant annet underbygges med at FN i 2015 vedtok Agenda 2030, der et av de overordnede målene var å bremse klimaendringene, samt Parisavtalen vedtatt i 2015. Parisavtalen innebærer en konkret forpliktelse med hensyn til forbedring av det globale klimaet. (Engen, et al., 2021). Det er altså liten tvil om at det blant seriøse nasjonale

eller internasjonale aktører er en felles forståelse om at klimaendringer er noe som må gjøres noe med. Med dette som bakgrunnsteppes er det vanskelig å gjemme seg bak unnskyldninger som at «vi så ikke denne komme» eller krisen var helt uforutsett, at klimakrisen dermed er en svart svane. Det kan heller argumenteres for at den krypende klimakrisen er et såkalt grått nesehorn, som er sannsynlig med stor innvirkning med bakgrunn, men med en forsømt trussel. Fordi klimakrisen er så kompleks så er det samtidig vanskeligere å vite hvordan den skal håndteres, noe som kan underbygge argumentet om et grått nesehorn. Dette er også kjennetegnene for en krypende krise. Fordi klimaendringer manifesteres både lokalt og globalt, vil det også få konsekvenser lokalt og globalt, noe som igjen fordrer løsninger på disse nivåene. Klimaendringene rammer derfor hele verden og er veldig sammensatt. Vi ser at mennesker har innvirkning på blant annet tørke og flom, temperaturøkninger og havnivåendringer. Noen av måtene mennesket har innvirkning på dette er gjennom hvordan vi bosetter oss, den teknologiske utviklingen, befolkningsøkning, samt til og fraflytting fra områder, der dette både kan være frivillig men også ufrivillig slik vi ser i mange flyktningeleirer rundt omkring i verden (Engen, et al., 2021). Små handlinger fra enkeltmennesker hopper seg opp over tid, og påvirker klima, slik som det at vi kjører bensindrevne biler eller hugger ned regnskogen. Kjennetegn på en krypende krise er nettopp dette, at selve årsaken ikke blir satt i søkelyset fordi det blant annet ikke får nok politisk oppmerksomhet, og får tid til å ulme og utvikle seg over lang tid før vendepunktet skjer.

Selv om flere mål er satt siden 2015, ser vi at målene ikke nås. Klimaendringene utvikler seg i en enorm hastighet og bare i Norge ser vi at kommuner opplever hyppigere flommer og ras, ref. de mange snøskredene vi så senest i mars der et av det tok med seg et helt hus på sjøen der det ikke hadde vært skred på 50 år, til skredet på Gjerdrum. Videre så smelter snøen på Nordpolen fortere enn noen gang før, og endrer både hav og vindstrømmer. Senest i mars var jeg i Alpene, og kunne selv se hvor lite snø det faktisk var.

En utfordring med krypende kriser i forhold til krisetypologiene er som tidligere nevnt at typologiene ser mer på kriser som allerede har slått rot. Ved at typologiene ikke tar inn over seg at kriser er uforutsigbare av natur, vil det være vanskelig å sette en krypende klimakrise i en boks. Dette kan igjen gjøre at det er vanskeligere for både folk og myndigheter å forholde seg til den, fordi vi ikke helt klarer å «scope» den. Dette utfordrer også styringen av klimaendringene som en krypende klimakrise, noe som også er et av kjennetegnene til en krypende krise. Fordi klimakrisen er så kompleks, må den løses med sentralisert styring, men de sentraliserte myndighetene rundt omkring i verden sliter med å styre den, kanskje nettopp fordi den er krypende og vi ikke klarer å se for oss langtidseffektene. Selv om mange land har blitt enige om et felles rammeverk for å bremse klimaendringer, vil det nok alltid være skrevet mellom linjene at det er en usikkerhet rundt hvem som har det egentlige ansvaret. Dette kan igjen, kanskje, føre til en slags tilskuer effekt blant land og da særlig fattige med færre ressurser til rådighet. Ved at de lukker øynene kan de si at de ikke så endringene komme, men samtidig kan det argumenteres for at det er et svakt argument. Samtidig er det slik at selv om vi jobber mot klimaendringer, så driver Norge samtidig med omfattende olje- og gass produksjon. For Norge er det ikke aktuelt å stanse med dette med det første, hvert fall med verdensbildet vi ser i dag, og man fortsetter kanskje derfor å bidra til utviklingen av den krypende krisen, som man i aller høyeste grad er klar over.

Medias evne til å belyse klimaendringene som en krise er også svært varierende fra land til land, og påvirker også dermed hvor mye folk bryr seg om det. Man kan kanskje argumentere for at I-land som Norge har flere opplyste mennesker på dette området, som derfor kjemper for at klimaendringer må gjøres noe med nå. I u-land derimot, har man nok et mer opplyst

mediebilde, og medier som alle kan lese i det hele tatt, som belyser utfordringene i større grad. Dette gjør at når man ser verdensbildet under ett, vil noen deler av verden være mye mer opplyst om den krypende klimakrisen, mens andre vil kunne peke på at dette kom helt uventet for dem, og var noe de aldri hadde hørt om før.

Klimakriser kan som tidligere nevnt anses som uløselige kriser og er dermed forutsigbar. Dette underbygger også argumentet om at klimaendringer er en forventet krypende krise. Samtidig er denne typen kriser vanskelig å løse, noe som underbygger at den er vanskelig å forholde seg til og dermed ikke får oppmerksomheten «den fortjener», som en krypende krise. Samtidig vil nok noen peke på at klimaendringene som kan føre til en klimakrise er mer fundamentale kriser, som både er vanskelig å forutsi og vanskelig å håndtere. Ved at det stiller samfunnet overfor uvante problemstillinger som føles uløselige, der vi ikke kan drive erfaringsoverføring fordi vi ikke har opplevd de ultimate konsekvensene før. Når man ser det på denne måten vil nok noen kunne argumentere for at klimaendringene ikke er en forventet krypende krise, fordi det er noe vi aldri har sett lignende av før og ikke aner hva langtidseffektene egentlig kan bli.

Oppgave 2

Krisehåndtering handler mye om situasjonsforståelse og beslutningstaking. Hvordan forstår Endsley og Klein henholdsvis situasjonsforståelse og gjenkjenningbasert beslutningstaking?

Situasjonsforståelse kan i følge Endsley(1995) defineres som «persepsjon av elementene i miljøet innenfor et volum av tid og rom, forståelsen av deres betydning og projeksjonen av deres status i nær fremtid». Dette betyr nærmere forklart at man oppdager viktig informasjon i omgivelsene som man sammenstiller slik at man forstår hva det betyr, og dermed kan forutsi hva som kommer til å skje videre. Sett i en større kontekst er «felles situasjonsforståelse» dermed at alle involverte parter skal være omforent med hvordan man skal forstå situasjonen (Henriksen et al., 2022). Som beskrevet i Henriksen et al.,(2022) så handler situasjonsforståelse altså om at man skaper en forståelse av den pågående situasjonen basert på et dynamisk informasjonsgrunnlag, og er av avgjørende betydning for den påfølgende beslutningstakingen og handlingen, særlig ved ekstraordinære hendelser og kriser. Det er særlig to påvirkningsfaktorer som trekkes frem ved utvikling av situasjonsforståelse. Først og fremst viser oppgave-/systemfaktorer til i hvilken kontekst arbeidsoppgavene utføres i, og her vil både særlig stress og kompleksitet kunne spille inn. Dersom man står i en stresset situasjon vil for eksempel hørsel og syn kunne reduseres og dermed redusere arbeidskapasiteten, noe som avgjør hvor mye man får med seg. Ulike «filtre» informasjonen formidles gjennom, som for eksempel et samband, vil også kunne påvirke formidlingen. Videre vil de individuelle faktorene spille inn, som påvirker hvordan man selv klarer å tilegne seg informasjon. Dette kan være gjennom trening og erfaring, medfødte evner og forforståelse(Henriksen et al., 2022; Endsley, 1995; Johnsen, 2018).

Beslutningstaking kan defineres som en prosess der man kommer frem til en beslutning, alternativ eller handlingsvalg som kan møte behovene i en gitt situasjon (Flin et al., 2008). Beslutningstaking i kritesituasjoner kan baseres på både analytiske og/eller intuitive vurderinger (Helsloot og Ruitenbergh 2004; Riplei 2008). Intuitive vurderinger blir ofte foretatt tidlig i et hendelsesforløp når det er lite tilgjengelig informasjon og høyt tidspress. Vurderingene er da raske, assosierende, følelsesmessige og ubevisste, og det Daniel Khaneman (2002) kalte for system 1 thinking. De analytiske vurderingene er derimot mer

rasjonelle enn de intuitive, og baserer seg på på regler og struktur for resonnement, logikk og bevissthet, bedre kjent som system 2 thinking. Krisehåndtering kan ofte blitt sett på som «60-prosentbeslutninger», og i det ligger det at vi i enkelte situasjoner er nødt til å fatte beslutninger selv om beslutningsgrunnlaget kan være mangelfullt.

Kontekst er et svært viktig element ved beslutningstaking i operative situasjoner, nettopp fordi det her ofte vil være viktige verdier som liv og helse som står på spill. Det å kunne fatte de riktige beslutningene under stor grad av usikkerhet vil kunne være helt avgjørende for utfallet. Naturalistisk beslutningstaking (NDM) handler om hvordan mennesker tar beslutninger i virkelige hendelser som er kjent for dem, og prøver å beskrive hvordan disse beslutningene blir tatt. Innenfor dette forskningsfeltet vektlegges særlig kontekstuelle faktorer som høy risiko og tidspress, verdier som står på spill og flere aktører, noe som er svært relevant for yrkesgrupper innenfor nettopp blålysetatene. Rammeverket understreker relevansen og viktigheten av menneskers egne erfaringer når de raskt skal kunne kategorisere situasjoner for å ta effektive avgjørelser. (Klein 2008, Henriksen et al., 2022).

Gjenkjenningsbasert beslutningstaking (Recognition primed decision-making) er en naturalistisk beslutningstakingsmodell som beskriver beslutningstaking i situasjoner karakterisert av tidspress og foranderlige betingelser. Nøkkelfaktoren i RPD er gjenkjenning, altså beskriver modellen hvordan folk bruker sine egne erfaringer i et slags repertoar av mønstre. Erfarne individer kan gjenkjenne og bedømme en situasjon som kjent eller typisk, basert på gjenkjenning av en eller flere kritiske elementer i en nåværende situasjon sammenlignet med en lignende tidligere situasjon. Denne gjenkjenningen støtter dermed et handlingsalternativ lignende et alternativ som hadde vært effektiv i den tidligere situasjonen. Beslutningstakere belager seg på deres erfaring og evnen til å raskt gjenkjenne en situasjon som en måte å skaffe effektive handlingsalternativer i en gitt kontekst, og i et forsøk på å se inn i fremtiden og forutse hva som kommer til å skje og forberede seg på det. Erfaring er vurdert som den viktigste faktoren for læring i politiet, og denne læringen baserer seg på praktiske erfaring som gir personlig erfaring så vel som læring. Både NDM og RPD er tilnærminger til beslutninger som ofte brukes for å beskrive beslutninger på et skadested. (Klein, 2008; Henriksen & Kruke, 2020).

[Kongsberg-rapporten om Utrykningen\(pkt 5.2.3\) og Konfrontasjonen i butikken\(pkt 5.2.4\)](#) viser den innledende aksjonen til politiet ifm drapene på Kongsberg 13. oktober 2021.

[Drøft følgende påstand med utgangspunkt i besvarelsen ovenfor om situasjonsforståelse og gjenkjenningsbasert beslutningstaking og avsnittene ovenfor fra Kongsberg-rapporten: Det var utfordrende for de to første politipatruljene på Kongsberg å etablere en situasjonsforståelse og fatte beslutninger ifm utrykningen og konfrontasjonen i butikken.](#)

I denne delen av oppgaven bygger jeg videre på det jeg gjorde rede for i første del om situasjonsforståelse og gjenkjenningsbasert beslutningstaking. Jeg vil også gjøre rede for det jeg mener er andre viktige elementer og begreper knyttet situasjonsforståelse og beslutningstaking i krisehåndtering, som jeg mener er relevant for å svare ut denne oppgaven. Med det som grunnlag vil jeg drøfte «det var utfordrende for de to første politipatruljene på Kongsberg å etablere en situasjonsforståelse og fatte beslutninger ifm utrykningen og konfrontasjonen i butikken».

Krisehåndtering blir beskrevet av Kruke(2012) som beslutningstaking under høy grad av usikkerhet, og videre som "den umiddelbare og påfølgende responsen, forberedt eller ad-hoc, når en krise har manifestert seg" (Engen, et al., 2021). Krisehåndtering er dermed aktiviteter

under ulik grad av usikkerhet og tidspress for å respondere på en uønsket hendelse, der formålet er å gjenopprette en normaltilstand, få kontroll på farer som vist seg gjeldende, og ikke minst å redusere konsekvensene det kan ha for viktige verdier som liv og helse, miljø, materielle verdier og omdømme. Når man ser begrepet i sammenheng med krisefasene, kan man isolert sett si at krisehåndtering er en aktivitet som skjer i den akutte krisefasen, som en implementering og test av organisasjoners planlagte og trente strukturer, samt ad-hoc mobilisering som respons på en manifestering av en akutt krise (Engen, et al., 2021). I motsetning til beredskapsarbeid der det foregår planlegging og trening, er krisehåndtering handling når det virkelig gjelder, i en krise. Men ved å trekke inn det utvidede krisebegrepet inkluderer krisehåndtering ikke bare ledelse i ekstraordinære hendelser, men også forebygging og forberedelse i førkrisefasen, samt gjenoppbygging og læring i en etterkrisefase (Comfort 1988, gjengitt i Engen, et al., 2021) Kvaliteten på krisehåndteringen i den akutte fasen vil dermed avhenge av hva som er gjort av forebygging og forberedelse i førkrisefasen.

I en akutt krise vil det i tillegg til de forutbestemte beredskapsplanene ofte være nødvendig å improvisere, for å håndtere det som ikke er dekket av planverket. Weick (1993) brukte også uttrykket «bricolage», altså evnen til å forbli kreativ under press og kunne benytte seg av verktøy som tilfeldigvis er tilgjengelig for å løse situasjonen, Dette var også et av suksesskriteriene under blant annet The Man Gulch Disaster. Dersom man ikke evner å improvisere, mister fleksibiliteten i møtet med en dynamisk situasjon, noe som kan være helt avgjørende i kriseområdet (Engen, et al., 2021). Krisehåndtering handler derfor om både å kunne benytte seg av det allerede eksisterende planverket for å fatte beslutninger, men også å kunne improvisere dersom noe nytt og uventet oppstår. Det vil alltid oppstå uforutsette hendelser i kriser, som vil kreve en fleksibel tilnærming. Derfor kan krisehåndtering også defineres som «60-prosentbeslutninger», fordi i mange tilfeller vil beslutningsgrunnlaget man baserer seg på føles noe mangelfullt, men man er likevel nødt til å fatte en beslutning for å håndtere den oppståtte krisen (Kruke, 2012; Engen, et al., 2021).

Under Kongsberghendelsen var de to første patruljene i det som defineres som den akutte fasen i kriser, der krisehåndteringen skjer, som er redegjort for i oppgave 1. God krisehåndtering krever mye, blant annet innsikt i mange måter å tenke på, forståelse av konteksten, erfaring og personlige egenskaper. Sense-making finner vi i den innledende fasen av en krise, også omtalt som «what the hell is going on-fasen», og handler om at folk prøver å forstå hva som skjer. Operativt personell må i kriser ofte implementere beslutningsstrategier som baserer seg på det faktum at man ikke kan oppnå full forståelse eller har tilstrekkelig informasjon for å etablere en god situasjonsforståelse som grunnlag for valgene man tar (Boin et al., 2005; Henriksen, Brenden, Hoel, Kruke, & Myhrer, 2022). Som man også kan lese av rapporten trodde ikke Patrulje A-31 at en mann med pil og bue som skjøt mot folk var en alvorlig hendelse. Som P12 forklarte at «det var en merkelig melding, tok det ikke seriøst engang». Allerede her vil situasjonsforståelsen starte for patruljen sin del, og fordi de innledningsvis antok at situasjonen ikke var alvorlig, kan dette ha lagt føringer for hvordan de i forbindelse med sin gjenkjenningsbasert beslutningstaking tenkte at de skulle løse oppdraget. Etterhvert som de kjørte forstod de på sambandet at situasjonen var alvorlig, og begynte da å kjøre utrykning. Henriksen og Kruke(2020) fant et markant skille i løpet av politioppdrag, som skiftet fra innledende blandede forventninger til utvetydig frykt for alvorlige konsekvenser av situasjonen etter å ha konfrontert gjerningspersonen. Dette tyder på at det er situasjonsbetingede signaler i den nåværende konteksten av væpnede konfrontasjoner, og ikke den første informasjonen, som hovedsakelig danner grunnlaget for polititjenestemenns situasjonsbevissthet og beslutningstaking. For P1 og P2 hadde de i initialfasen kanskje et mangelfullt beslutningsgrunnlag, og lot seg nok kanskje «lure» av

magefølelsen. De hadde kanskje vært på mange oppdrag før som de tenkte lignet, og at dette var et «typisk psykiatrioppdrag». Ved at P3 var på telefonen med P6 fikk de heller ikke med seg hva som egentlig skjedde, noe som ga dem et mangelfullt grunnlag for situasjonsforståelse, og kunne derfor heller føre til en «collapse og sensemaking». Uerfarne tjenestepersoner vil også i motsetning til mer erfarne kanskje ikke like lett endre på sin strategi, og heller klamre seg til sin første plan, og føle at de blir overveldet av inntrykk. Etersom P1 også fortalte at han aldri hadde vært i en situasjon før der han ble beskyttet, vil dette kunne ha bidratt til manglende evne til å gjenkjenne situasjonen, og dermed færre handlingsalternativer. Det var også større forskjeller enn på trening, og tidligere var det et bastant lydbilde og ikke lydløst som nå. Som P3 også forklarte tok han samtalen med P6 på høyttaler mens han kledde på seg verneutstyr, og dermed ikke klarte å få med seg alt. Mye av informasjonen kom gjennom det som tidligere er omtalt som «filter» som i tillegg til stress og erfaring kan bidra til et manglende informasjonsgrunnlag.

I politiet har man en klar prosedyre for PLIVO (pågående livstruende vold), som skal gi føringer for hvordan man handler i en slik situasjon. I denne prosedyren står det blant annet at man kan vike fra hovedregelen i polititaktikk (som er å få antatt farlig person for politiet ut til politiet), og man går heller i dirkete aksjon fordi liv og helse kommer først. Dette meldte også innsatsleder på sambandet tidlig under hendelsen. I det som i PLIVO prosedyren defineres som varslings-og utrykningsfasen vil politiets operasjonssentral definere innkommet melding som PLIVO, noe som skal gi patruljene en «varsel» om hvilken prosedyre de skal følge, samt at tidskritisk informasjon deles. Politiet har årlig både kursing og trening på tilnærmet like hendelser, som skal kunne bidra til gjenkjenningsbasert beslutningstaking i virkelige hendelser. Ved å gjennomføre trening får man kunnskap og kompetanse som gir en grad av gjenkjenning og kontroll. Det kan i senere setting gi en slags *Déjà vu*, altså «dette har jeg opplevd før» følelse. (Engen, et al., 2021). Under Kongsberghendelsen så man derimot at P2 opplevde situasjonen urealistisk, han hadde aldri opplevd lignende før, og det var ikke likt trening. Jeg har tidligere i oppgaven skrevet om hvordan gjenkjenningsbasert beslutningstaking foregår. I motsatt fall vil en situasjon kunne oppleves som det Weick (1993) har beskrevet som «*jamais vu*» eller «*Vu jà dé*», altså at man føler man aldri har vært der før, aner ikke hvor man er og hvem som kan hjelpe. «En *kosmologisk episode* oppstår når mennesker plutselig og dypt føler at virkeligheten ikke lenger er et rasjonelt og forståelig system. Man tenker vanligvis at hendelser henger sammen i tid og rom og at endringer skjer på en ryddig måte. Når disse «hverdagskosmologiene» blir alvorlig forstyrret kaller Weick(1993) det for en *kosmologisk episode*. P2 opplevde altså det Weick(1993) omtaler som en *kosmologisk episode*. I etterkant av Kongsberg-hendelsen, kom utvalget med en anbefaling om å revidere PLIVO prosedyren med sentrale begrepsavklaringer som var tilpasset mer atypiske hendelser som Kongsberg. Dette, samt P2 sin uttalelse om at dette var en urealistisk situasjon og noe han aldri hadde opplevd før, understreker poenget om at situasjonsforståelse ikke alltid kan basere seg på forhåndsbestemte planer og gjenkjenning.

Som rapporten fra Kongsberghendelsen eller viser så er det generelt for politiet vanskelig å oppnå felles situasjonsforståelse i dynamiske hendelser. Dette viste seg også etter 22.juli og Al-Noor-hendelsen. «Felles situasjonsforståelse» beskrives i rapporten som at alle involverte i en hendelse skal være omforent om hvordan situasjonen skal forstås. En felles situasjonsforståelse danner grunnlag for individuell/felles beslutningstaking som kan finne sted i ulike former og kan påvirkes av risiko og tidspress. Mangel på felles situasjonsforståelse er altså ikke noe som kun oppstod hos patruljen på Kongsberg, men noe som har vært gjentakende for politiet over mange år. Noe av grunnen til dette kan være som utvalget fant, at politiets informasjonsinnhenting, som grunnlag for systematisk erfaringslære

fra PLIVO, er svært mangelfull. Dette begrenser mulighetene for en mer kunnskapsbasert tilnærming til PLIVO. Som det fremkommer av rapporten leste oppdragsleder kun ut en kort melding ut i fra et tiltakskort, på sambandet. Dette resulterte i at flere betjenter hadde ulik oppfattelse av når det ble definert som en PLIVO hendelse, som igjen kan ha påvirket deres situasjonsforståelse.

Som man kan lese av Kongsberg-rapporten(Henriksen, et al., 2022) meldte L-32, som hadde P6 på telefonen, ut på sambandet «kollega er skutt i ryggen med pil, jeg gjentar kollega er skutt i ryggen med pil. Vi må kle på oss (verneutstyr) L-32». Denne meldingen ble aldri kvittert av patruljen den var tiltenkt, noe som i retrospekt kan vurderes som svært kritisk informasjon for L-32 sin vurdering om å ta på seg verneutstyr eller ikke. Samvirkeprinsippet hviler på en forutsetning om at de involverte aktørene klarer å kommunisere med hverandre. Påliteligheten til kriseresponsen er avhengig av at de ulike delene av responsorganisasjonene kan kommunisere horisontalt og vertikalt. Det må være pålitelige, vertikale strukturer for informasjonsutveksling og beslutningstaking, som kan danne et best mulig grunnlag for informasjonsutvekslingen og samhandlingen som skal gjøres horisontalt. Mangelfull krisekommunikasjon kan påvirke og reduseres effekten av håndteringen av krisen (Engen, et al., 2021). Under denne hendelsen var det flere utfordringer med kommunikasjonen, som kan ha hatt avgjørende betydning for både situasjonsforståelse og beslutningstaking. I tillegg til ovennevnte melding på samband, var også P6 i direkte telefon med innsatsleder, i stedet for å være i samtale med operasjonsleder. Dersom P6 hadde vært i telefon med operasjonsleder i stedet, ville kanskje situasjonsforståelsen han hadde kunne blitt delt ut med sikkerhet til andre patruljer på vei til stedet. Samtidig er det slik ved krisehåndtering av beslutningstaking bør gjøres nærmest mulig skadestedet fordi det er kanskje der man klarer å gi mest mulig informasjon som kan bidra til å skape en situasjonsforståelse for andre. Styring av en uønsket hendelse kan dermed sees på som et dilemma der man velger mellom to ulike strategier. På den ene siden har man en sentralisert styring som kan sikre oversikt, konsistent styring og effektiv fordeling av ressursene. På den andre siden er styringen desentralisert, med bedre utnyttelse av lokale ressurser, fleksibilitet og evnen til å improvisere i en nødsituasjon. Det er ingen enkel løsning på dette dilemmaet, og de fleste løser det med å pendle mellom styringsmåtene. Organisering bør styres av hva man ønsker å oppnå, og på hvilken måte dette kan gjøres på den enkleste måten (Engen, et al., 2021, s. 68).

Som tidligere nevnt kan stress være en faktor i utvikling av situasjonsforståelse. Stress kan defineres som «den psykologiske og fysiologiske reaksjonen som finner sted når vi registrerer en ubalanse mellom kravene som stilles til oss, og kapasiteten vår til å møte disse kravene». Videre kan det defineres nærmere som «a) ytre påvirkning (stresserfaring) og c) som en respons på samspillet mellom de ytre påvirkningene og reaksjonene på dem» (P. Sjöberg, privat kommunikasjon, 29.mars.2023; Henriksen, et al., 2022).

Som Kruke og Henriksen(2020) beskrev i sin artikkel rundt hvordan norsk politi foretar beslutninger om bruk av skytevåpen, er det mange kontekstuelle faktorer som spiller inn når politiet avgjør om de skal skyte eller ikke. De bruker en kombinasjon av analytisk og intuitiv beslutningstaking (system 1&2 tenkning), og grunnlaget for beslutninger om å skyte er situasjonsbetingede signaler som betjentene reagerer på. Sentrale kontekstuelle faktorer er stressende forhold og ofte korte avstander mellom politimannen og gjerningspersonen når skudd avfyres. Politibetjenter som står overfor en væpnet situasjon opplever akutt stress, og stress er en av de avgjørende faktorene som ligger til grunn for kravene som stilles til beslutningstakere i slike situasjoner. Aktivering av stressrespons i en slik kontekst kan påvirke persepsjon og kognisjon, og en primær kognitiv reaksjon til stressorer er redusert arbeidsminne kapasitet. I tillegg kan akutt stress fremkalle fysiske og psykiske responser, som

økt hjerterytme, tunnelsyn, tidsforvirring, midlertidig tap av hørsel og fokusert atferd. Stressmotstand varierer med kjennskap til problemet man har foran seg, og stress kan særlig påvirke beslutningstaking i situasjoner som er karakterisert med tvetydige signaler og målkonflikter. Det er liten tvil om at patruljen som ankom stedet uten verneutstyr og ble beskyttet kan ha opplevd et enormt stress, som gjorde at deres evne til å oppfatte og vurdere situasjonen drastisk endret seg i dette øyeblikket. Dette kan blant annet ha påvirket deres evne til logisk tenkning, og evnen til å vurdere at det kunne finnes flere utganger i bygget enn kun der de sto. Dersom de hadde ankommet i verneutstyr vill de ha følt på en annen trygghet, og beslutningen de tok om å bli værende, altså å ikke gå i direkte aksjon, ville kanskje vært annerledes. Samtidig er dette kun rene spekulasjoner, da situasjonsforståelse alltid vil være en subjektiv vurdering. Av egne erfaringer kjenner man på et enormt stress, ulikt noe annet i en væpnet aksjon. Jeg har sjeldent opplevd at trening gir de samme fysiske påvirkningene som en reell situasjon, selv om politiet er gode til å gjennomføre øvelser som skal være så tilnærmet like virkeligheten som mulig. Likevel har jeg opplevd at det å kunne gjenkjenne selv de minste elementer i en situasjon, og det og gi seg selv litt ekstra tid til å påføre verneutstyr, vil bidra til litt mer indre ro og trygghet, og dermed en følelse av man kan mestre situasjonen, selv om det er en situasjon man aldri har stått i før. Som Ripley(2008) sa; jo bedre forberedt du er, jo mer kontroll vil du føle.